

Драган Јакимовски (Северна Македонија)
Институт за физика
Природно-математички факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
е-пошта: dragan.jakimovski@yahoo.com
орцид: 0000-0003-0786-2941

Илина Јакимовска (Северна Македонија)
Институт за етнологија и антропологија
Природно-математички факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
е-пошта: ilina@pmf.ukim.mk
орцид: 0000-0003-1209-1555

**ЦАРОТ, ХИЧКОК И ПАТРИЈАРХАТОТ: КЛУЧНИ ЗБОРОВИ ЗА
НЕОБРАБОТЕН ЕТНОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛ ГЕНЕРИРАНИ ОД
ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА НАСПРОТИ ТАКВИ КРЕИРАНИ ОД
ЧОВЕК**

Апстракт: Архивите на текстуални и аудиовизуелни материјали, собирани преку теренски истражувања од страна на поединечни истражувачи, честопати вклучуваат податоци што се затскриени и оттаму „невидливи“ за корисниците поради несоодветна класификација според клучни зборови што не ја одразуваат прецизно нивната содржина. Мотивирани од овој факт, истражуваме како компјутерските информатички системи можат, во одредена мерка, да му помогнат на стручњакот од областа при вршењето на ваквата класификација. Разгледуваме неколку пресметковно-интензивни методи за пребарување и групирање текстуални материјали, преземени од Дигиталниот архив на етнолошки и антрополошки ресурси (ДАЕАР) при Институтот за етнологија и антропологија на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и укажуваме на позначајните елементи во нивната практична применливост. Резултатите од ваквата дополнителна екстракција на информации со помош на машини ги споредуваме со оние што се добиени од страна на десет стручни лица (етнолози и антрополози) и други десет лица што не се професионално упатени во областа.

Клучни зборови: методи на машинско учење, етнологија, непроцесиран текст, извлекување клучни зборови.

„Мајк: Знаеш дека не сум спиеен од четвртокот?

Чистев цела ноќ по тебе. Ми треба сон.

Волтер: Ти рече без половични мерки.

Мајк: Аха. Чудно колку зборовите можат да бидат подложни на толкување.“

Брејкинг бед, СЗЕ13

Собирањето, обработката и архивирањето на теренски етнографски материјал според клучни зборови е стандардна постапка на Институтот за етнологија и антропологија при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Сè до воведувањето на дигитални алатки, а со тоа и на онлајн бази на податоци (<https://iea.pmf.ukim.edu.mk/tabs/view/61f236ed7d95176b747c20566ddbda1a>) низ кои може да се пребарува, овие постапки беа спроведувани рачно. Самите клучни зборови беа (и сè уште се) формулирани од страна на самите истражувачи – студентите и наставниот кадар. Во случаите кога истражувачите случајно го имаат прескокнато овој чекор, наместо нив, клучните зборови ги одредува и ги внесува одговорниот за архивирање. Тие се содржани на првата страница на транскрибираниот материјал (отпечатен на хартија), заедно со архивскиот број, датумот и местото на истражувањето, темата и името на анкетираниите.

Овие клучни зборови играат токму таква, клучна улога кога материјалите дигитално се пребаруваат во онлајн базата на податоци. Фактот што корисникот нема физички контакт со архивираниот материјал ги намалува шансите за случајни наоди при едноставно прелистување на страници од физичка копија. Ова значи дека отсуството на резултати при пребарувањето по некој клучен збор создава впечаток дека таков посакуван релевантен материјал не постои, иако во реалноста тоа може да не е така.

Според тоа, категоризацијата на содржината и нејзиното индексирање со помош на клучни зборови (дел од оптимизираниот пребарување) е стратегија што би требало масовно да се применува на архивирани материјали користени за академски, истражувачки и други цели. Нивната достапност и видливост зависи од тоа како се кодирани овие алгоритми за пребарување, но и од тоа како е означена конкретната содржина во нив.

И покрај тоа што сме свесни за овие предуслови, повеќето од нас сметаат дека пишувањето апстракт и извлекувањето клучни зборови се само формални операции што мора да се завршат само затоа што некое списание ги наложува како услов. Истиот принцип може да се примени и при изборот на клучни зборови за архивирање на теренски материјали (интервјуа, фотографии, видеа, теренски белешки). Отсуството на стандардизиран метод и препуштеноста на индивидуална интерпретација ја прават оваа процедура подложна на бројни недоследности и произволни избори.

Нашиот пристап делумно се потпира врз текстот „Моделирање и мерење на сличности на кратки текстови: за мултидимензионалните разлики помеѓу германската поезија на реализмот и модернизмот“ од Антон Ермантраут и други (Ehrmantraut, A. et al., 2022). Во оваа статија авторите тестираат метод за откривање

сличности во куси текстови (песни), што бил развиен за потребите на истражувања во областа на книжевноста со помош на компјутери. Изложените хипотези тие ги тестираат преку три елементи: 1) анотација од страна на двајца експерти (луѓе) на избрани песни врз основа на критериумот на некаква сличност меѓу нив; 2) консензуална согласност помеѓу овие експерти околу конечниот список; 3) споредба со резултатите што ги генерира машината. Конечниот исход служи за побивање или за потврда на почетната позиција, во овој случај ставот дека постои фундаментална разлика меѓу модерничката и традиционалната (реалистична) поезија.

Овој метод беше применлив за нашите потреби затоа што и ние работиме со куси текстови, односно со две случајно избрани народни приказни, „Сиромавиот и чучурлигата што му го јала просото“ и „Кога сакаа и жените да бидат во царцки маслаат, како што се и мажите“, од десеттомната збирка фолклорни материјали собрани од Марко Цепенков (1829 – 1920). (в. Прилози).

Нашето истражување се одвиваше во четири фази:

– Побаравме 10 експерти етнологзи да ги прочитаат двете приказни и да анотираат по пет клучни зборови по сопствен избор;

– Истото го побаравме од 10 неексперти (со универзитетско образование, но во различни дисциплини, на пример средношколски наставник, филмски режисер, писател итн.);

– Ги подложивме двете приказни на обработка со посебно кодирана софтверска програма, којашто даде сопствен избор на клучни зборови; и

– Ги споредивме добиените резултати, обидувајќи се да видиме дали меѓу овие три ентитети постои некаков консензус.

Духот во машината: Компјутерски пристап

Претпроцесирање

Како што веќе споменавме, текстовите за коишто станува збор се две куси приказни од повеќетомниот корпус на фолклорен материјал собран од Марко Цепенков. Физички, тие текстови беа скенирани од фотокопии од печатените изданија на собраните дела на Цепенков и беа процесирани за препознавање на знаци (букви, бројки, интерпункција) во две посебни текстуални датотеки, a.txt и b.txt.

Само мал број зборови беа погрешно рендериани од страна на софтверот за препознавање на знаци и, онаму каде што беа забележани, беа мануелно коригирани. Бројот на случаи кога хифенирани зборови на крајот од редот се рендерираат како два збора беше десетпати поголем, и нивната корекција одзеде

повеќе време. На пример, за првиот текст забележавме вкупно 33 случаи на вака расцепени зборови што соодветствува на помалку од 2 % од вкупниот број. Ако овие фази на претпроцесирање се прескокнат, би можело да се очекува мал пораст во неинформативниот текстуален шум, кој за покуси документи од овие може неповолно да влијае врз натамошната анализа.

Во моментот кога го пишуваме овој текст, достапните корпуси на т.н. „стоп“-зборови (такви што системите за текстуално процесирање најчесто ги игнорираат, како предлози или членувања) и речници за лематизација за македонскиот јазик (лематизација – сведување на зборовите на нивниот корен) не беа многу полезни за ненадгледувана корекција на претпроцесираниот материјал. За лингвистички поархаични/покуси текстови (на пример за песните од еден друг корпус, тој на браќата Миладиновци), директната примена на готовите софтверски пакети за препознавање на карактери и претпроцесирање на документите наполно потфрли. За обработка на таков материјал може да се посегне по развој на исклучително софистициран и конкретно приспособен софтверски код што, во поглед на длабочината и квалитетот на анализата, е споредлив со анализата на човек експерт (состојба: ноември 2024).

Едноставното пребројување на најчестите зборови, прикажани во табела 1, дава одредена ориентација за можните кандидати за клучни зборови во двата текста. Забележете дека во првиот текст се застапени обете форми *царо* и *цароѝ*. Овие форми ги зачувавме во нивната изворна позиција и во понатамошната анализа ги третиравме како засебни токени, односно елементи. Нивното кластерирање како леми со идентично значење би нè лишило од нијансите во реалното раскажување и, по наше видување, би наштетило на понатамошна анализа на сентиментот (sentiment analysis – процес на анализирање дигитален текст за одредување дали емоционалниот тон на пораката е позитивен, негативен или неутрален).

Фреквенција на термини – инверзна фреквенција на документот

Првиот стандарден чекор кон земање предвид на контекстот на зборовите се состои во пресметување на вредноста на величината $tf-idf$, фреквенција на термини – инверзна фреквенција на документот. Овој број е производ од зачестеноста на некој термин (колку пати некој даден збор се појавил во документот) и инверзната фреквенција на документот (го вклучува бројот на појавувања на конкретниот термин за кој станува збор во однос на бројот на документи во корпусот). Така, ваквото енкодирање им дава поголема тежина на оние термини што се порелевантни во контекст на конкретниот документ и им ја намалува тежината на оние термини што често се појавуваат во други контексти/документи во корпусот (за повеќе детали види кај Bengfort et al. 2018 и во референците што се дадени таму). Колку е поголем овој број, толку е порелевантен, во контекст на документот, зборот на којшто тој се однесува.

Скриптите што ги развивме во јазикот python за споменатата tfidf-анализа, применети на нашите две приказни, ги дадоа резултатите изложени во табелата 2. Во истата табела се и десетте најчести зборови според стандардниот вкупен број на нивни појавувања во приказната. Може да се забележи дека редоследот на подреденост на зборовите во однос на простото пребројување и во однос на tfidf се разликува; тука е подобро да се потпреме на подреденоста според tfidf, значи со земање предвид на контекстот, отколку на грубото пребројување без него. Попатен ефект на филтрирањето на контекстуално значајни зборови, преку tfidf, е тоа што со него се намалува тежината и на оние зборови што инаку би ги исфрлиле во фазата на претпроцесирање. Самото тоа значи дека стандардниот чекор на конструирање список на стрингови од знаци што треба да се исфрлат од некоја датотека, пред врз неа да се спроведе анализа, е непотребен. Имплементацијата на пресметувањето на tfidf е прв и основен чекор кон продлабочена контекстуална анализа и кластерирање на зборовите.

	# пасуси	# реченици	# зборови	# знаци
a.txt	38	85	2065	8815
b.txt	21	46	1344	5964

a.txt			
збор	#	збор	tfidf
царот	25	сиромаио	0.3767706
сиромаио	20	царот	0.3350942
рекол	16	прачката	0.2260623
царо	13	рекол	0.2144603
прачката	12	жената	0.1883853
жената	10	царо	0.1742490
налбатыно	9	налбатыно	0.1695467
b.txt			
збор	#	збор	tfidf
жените	23	жените	0.5373785
царо	15	царо	0.2493582
је	10	бидат	0.2102785
бидат	9	сандако	0.1869142
мажите	8	мажите	0.1869142
сандако	8	је	0.1662388
царцки	7	буљбуљ	0.1635500

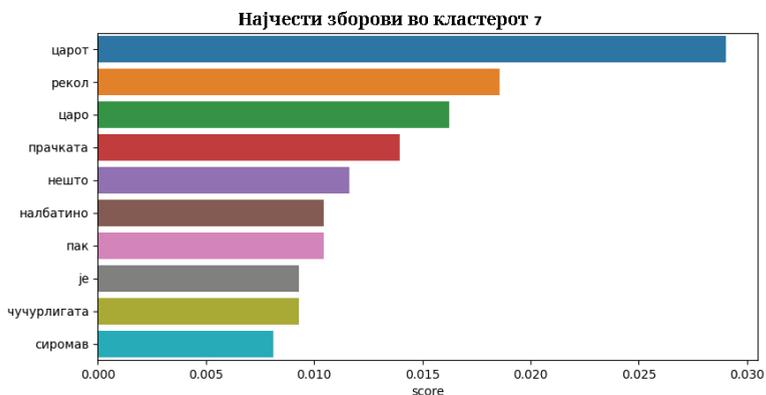
К-просеци и латентна алокација по Дирихле (ЛДА)

Ненадгледуваното групирање на зборови е своевидна уметност во која треба да се избере „вистинскиот“ метод што би бил соодветен на избраните

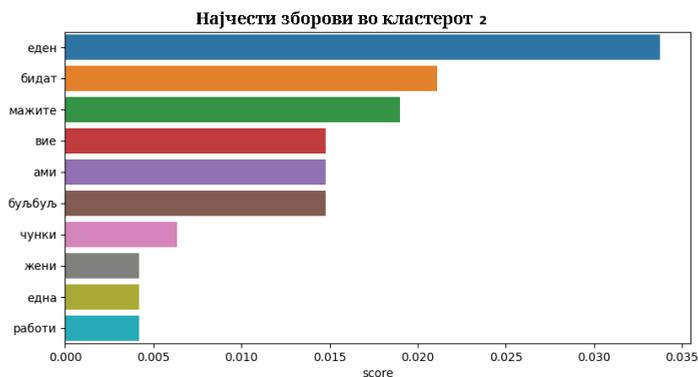
карактеристики и на анализираните документи и на прашањата што сакаме да ги поставиме при таа анализа.

Не постои едно единствено и универзално правило за сите случаи, и ова „ненадгледување“ се претвора во дефинитивно или критичко „надгледување“ од страна на стручно лице во конкретната област. Оставајќи ги настрана овие пофундаментални прашања околу примената на ВИ, во нашата област преминуваме кон двете техники што ги применивме за кластерирање: к-просеци и ЛДА.

Со к-просеците податоците што ни стојат на располагање (во нашиов случај токените – зборови, броеви и точка на крајот од речениците) се распределуваат во к-кластери според оддалеченоста на секоја точка од податоците од некој привремен иден кластер. На почетокот бројот к е фиксиран, а позициите на претпоставените центри на кластерите се случајно избрани, додека податоците (зборовите) се распределени (класифицирани) во најблискиот кластер. Во општ случај ваквата првична распределба нема да биде оптимална, па затоа одново се пресметува просечната оддалеченост на сите податоци и се наоѓаат нови, подобро кластерирани групи. Итерацијата престанува кога позициите на кластерите не се менуваат повеќе од некоја однапред фиксирана критична вредност (за кластерирање види кај Ху, Tian 2015 и во референците што се изложени таму, за tfidf види кај Novy 2020). Што е тоа што би требало да се брои како кластер, а што не е во окото на тој што гледа? По правило: почни со $k = 2$, пресметај, види ги резултатите и, ако не си задоволен, обиди се со $k + 1$ ...

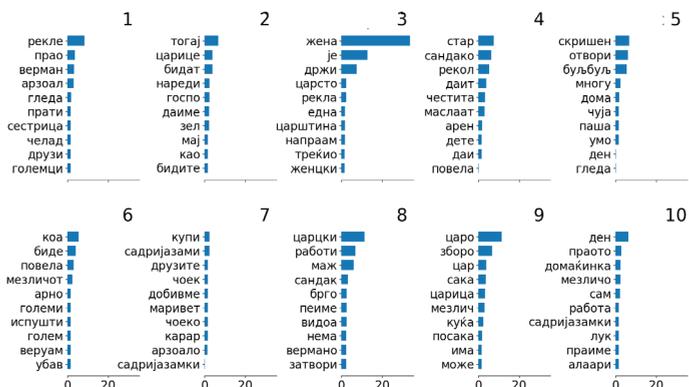
Слика 1: Кластер од зборови од фајлот a.txt

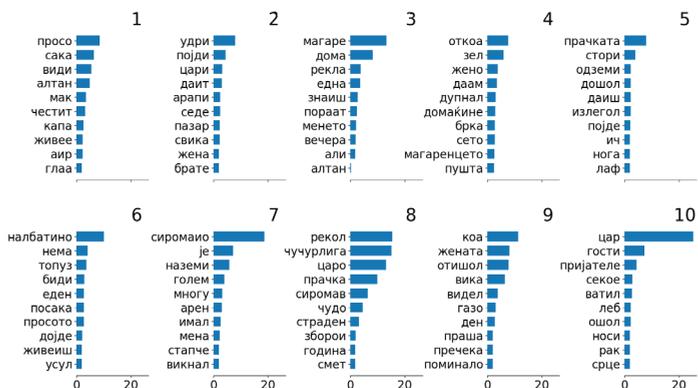
Слика 2: Кластер од зборови од фајлот b.txt

Во нашата анализа избравме да ги споредуваме соодветните силуети на кластерите („силуети“ – помошни визуелни прикази за олеснет увид во дефинираноста на кластерите) за k од 2 до 30 и потоа од нив да го селектираме најдобриот. На првите две слики се дадени најдобрите групи од зборови за нашите две приказни.

Во претходни случаи се покажало дека кластерирањето со помош на k -просеците не е последниот збор на оваа тема, па обично се преминува кон понапредни методи за екстракција на клучни теми од збирката документи. Латентната алокација по Дирихле (ЛДА) е популарен метод на избор за конструкција на пробабилистички модел и изолирање на зборови – теми во предочениот документ од дадениот корпус (за општ увод види кај Srinivasa-Desikan 2018; за примена види Ramyadharshni, Pabitha 2018). ЛДА-анализата исто така резултира во распределба по теми (слично на методот на k -просеци), кои пак, самите за себе, се составени од распределби на зборови (оттука произлегува и она: пробабилистички). Зборовите што често се појавуваат во ист контекст со поголема веројатност се појавуваат во ист кластер од зборови. Тие, така да се каже, дефинираат посебна тема, или специфика на документот.

Слика 3: Десет ЛДА-кластери изведени од a.txt

Слика 4: Десет ЛДА-кластери изведени од b.txt

Со нашата python-скрипта за ЛДА-анализа извлековме по десет такви теми за секоја од нашите две приказни (види ги сликите 3 и 4), кои можат погодено да се

Учесниците од двата човечки тима во повеќето случаи нотирале варијанти на ист збор. Варијациите опфаќаат и дијалектни форми („сиромав“, „сиромαιο“ – југозападно наречје) и употреба на неопределена или определена форма на именката (искажана преку членските наставки -от, -та, -то за м./ж./ср. род, па така сиромав наспроти сиромавиот).

Одреден број учесници (и експерти и неексперти) извлекуваат збор што постои како таков во текстот, оставајќи го во оригинална форма, додека други ја менуваат неговата форма за да биде стандарден. Сепак, има и примери кога клучниот збор не е само збор содржан во приказната, туку интерпретација. Такви се: „безкичмењак“ (се однесува на сиромашкиот од првата приказна) или „хормони“ (се однесува на жените од втората приказна). Сепак, има и примери на клучни зборови што излегуваат дури и од рамките на интерпретацијата и влегуваат во сферата на идеолошкото етикетирање, како „родовост“, „еманципација“, „мизогинија“ или „дуализам“.

Најинтересните клучни зборови се сосема слободни асоцијации и сите тие се наведени од неексперти. Тие ги вклучуваат: „Пандора“ (се однесува на магичната кутија од приказната број 2), Хичкок (се однесува на птиците во приказната број 1 – референца на филмот „Птици“ на овој режисер). Вакви зборови никогаш не би се нашле во официјален архивски список. Без оглед колку се необични, тие сепак можат да ни дадат дополнителен увид во потенцијалот на одреден етнографски материјал („Од ова може да излезе одлично филмско сценарио“ – напиша учесникот што го предложи терминот „Хичкок“).

Човечките анотатори и машината се согласија околу следниве клучни зборови и нивните варијации:

Прва приказна

„сиромав“

„цар“

„жена“

Втора приказна

„жена“

„цар“

„мажи“

Единствената разлика помеѓу човечките учесници и машината беше фактот што алгоритмот вклучуваше глаголи, додека човечките анотатори исклучиво именки и придавки. Тие се: за приказната број 1 – „рекол“, а за приказната број 2 – „бидат“.

Заклучоци

Погоре изнесените резултати покажуваат дека дигиталното архивирање на етнографските материјали, што овозможува пребарување само врз основа на мал број клучни зборови, може лесно да доведе до погрешна трага. Поради високата варијација на индивидуални критериуми (едноставно копирање на збор од самиот материјал, негова трансформација на стандарден јазик, прво или повисоко ниво на толкување итн.), речиси е невозможно да се креира „објективна“ листа, таква што би ги зела предвид сите потенцијални пребарувања.

Еден начин да се надмине овој предизвик е да се создаде целосно пребарлива дата-база на текстови скенирани со можност за оптичко препознавање на карактери (OCR), што би го проширило опсегот на успешни потенцијални пребарувања. Друго решение би било користење на консензуален пристап на издвојување клучни зборови, преку консултирање на најмалку двајца експерти кога се архивира одреден материјал (на пример креаторот на материјалот плус еден). Интердисциплинарна соработка со експерти од областа на компјутерската лингвистика (нешто што во моментов не постои) би била одлична можност за создавање поголем корпус текстови на македонски јазик и учење на основите на машинското процесирање од страна на етнологи, антрополози и други професионалци од хуманистичките дисциплини.

Во моментов, единствениот достапен корпус на македонски е објавен на веб-локацијата на Македонската академија на науките и уметностите и се состои од 135 прозни дела од македонски автори. Сепак, создавањето на етнографски корпус базиран на теренски интервјуа би требало да биде регулирано поради прашањето на приватност. Работилници за основи на компјутерска лингвистика би можеле да им бидат понудени на студенти по етнологија и антропологија, а предметот Дигитална антропологија да биде присутен во официјалната наставна програма на додипломските или на постдипломските студии (ваков изборен предмет беше воведен во последната акредитирана програма од прв циклус од 2021 г. на Институтот за етнологија и антропологија).

Сето ова можеби ќе поттикне свесност за процесите зад обезбедувањето онлајн содржини, индексирањето, пребарувањето и пронаоѓањето информации, во време кога да се биде видлив и лесно достапен станува прашање на следниве клучни зборови: „да се биде“ или „да не се биде“.

Референци

Bengfort, B., Bilbro, R., Ojeda, T. 2018. *Applied Text Analysis with Python, Enabling Language-Aware Data Products with Machine Learning*. O'Reilly Media.

Ehrmanntraut, A., Hagen, T., Jannidis, F., Konle, L., Kroncke, M., Winko, S. 2022. „Modeling and Measuring Short Text Similarities: On the Multi-Dimensional Differences between German Poetry of Realism and Modernism“. *Journal of Computational Literary Studies* 1/1. <https://doi.org/10.48694/jcls.116>

Hovy, D. 2020. *Text Analysis in Python for Social scientists: Discovery and Exploration*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ramyadharshni, S. S., Pabitha, P. 2018. „Topic categorization on social network using latent dirichlet allocation“. *Bonfring International Journal of Software Engineering and Soft Computing* 8/2. Taminladu: Bonfring Technology Solutions, 16–20.

Srinivasa-Desikan, B. 2018. *Natural Language Processing and Computational Linguistics: A Practical Guide to Text Analysis with Python, Gensim, SpaCy and Keras*. Birmingham: Packt Publishing Ltd.

Xu, D., Tian, Y. 2015. „A comprehensive survey of clustering algorithms“. *Annals of Data Science* 2/2. Chengdu: Tianfu Institute of International Big Data Strategy and Technology, 165–193.

Прилози

Оригиналниот истражувачки материјал (две скенирани приказни, процесирани со софтвер за препознавање карактери)

СИРОМАВИОТ И ЧУЧУРЛИГАТА ШТО МУ ГО ЈАЛА ПРОСОТО

Еден сиромав чоек имал зад куќи едно огратче и го посеал просо. При се што беше малку место, ами пак се надеал да собери малку просо, што ќе даи Госпо, за да си прерани дечињата барем една година време. Арно ама, ако беше имал сиромавиот к'смет, не ќе беше сиромав. Штом беше заздрело просото, и му се навртија врапци и чучурлиги да му го јадат. Од сето поле врапците и чучурлигите беше му надошле во просото негоо и во неколку дни му го озобаа и му го к'рдисаа. Коа виде сиромавиот тоа чудо од врапците, беше се запрегнал да 'и брка и да 'и плаши за да не му го изобаат просото, Арно ама, од една страна ако 'и истераше, од друга ќе му дојде во просото – и во неколку дни му го битисаа.

– Оф, мори жено – Је рекол на жената си – што пусти лош к'смет сме имале ние! Малку просо насадивме, гоа за да го ожниеме и да се израниме од него оваа година, арно ама проклети врапци и чучурлиги ни го озобаа!

– Секое зло за добро, домаќине – му рекла жената.

Од тој збор од жената сиромавио како да се поутешил и појде па кај просото да го види, и за стреќа беше се навртела една чучурлига на еден корен просо да си зоба. Едно беше ја видел сиромавио и беше си ја симнал капата од глаа и со усул се приближал до чучурлигата, та беше врлил со капата на чучурлигата и беше ја наклапутил. Трчаница беше пошол и ја ватил од пот капа чучурлигата.

– Ами сега, мори чучурлиго – Је рекол – што сакаш да ти напраам? Да те заколам, али да те раскинам? Знаиш оти ти сето просо ќе ми го плаќаш сега, али не знаиш? Јас те бркам, ти пак ми идиш, јас те бркам, ти одокулу еве си да ми го јадиш просото!

– Аман, брате, немој да ме губиш – му рекла чучурлигата – оти јас сум ќерка на царот од чучурлигите, и ај да ме однесиш кај татка ми и да му кажиш оти си ме ватил во просото. Тој ќе ти даит големо богатство, што дури си жив да живеиш, пашаиши, а ако ме загубиш, ништо аир не ќе видиш!

На тие зборои од чучурлигата, поверуа сиромавио и отишол кај царот од чучурлигите, и јако го пречекал царо сиромавио, коа го видел со чучурлигата в раце. Откоа се разбра царот за ќерка си оти ја ватил сиромавио во зијан и пак не се сторил каил да му ја отепа, изваил царот една прачка и му ја дал на сиромавио.

– На, пријателе, оваа прачка – му рекол – и што ќе ти треба, удри со неа наземи и речи „да ми дојди тоа и она и веднаш ќе ти дојди.“

Ја зел сиромаио прачката и му ја дал чучурлигата на царот. Одејќи по патот и му текнало да посака нешто и да удри со прачката за да види дали вистина ќе биди тоа нешто. Едно удруање, и му излегло тоа што сакал.

– Ха, мајче, дури сега царо ќе го викам на гости – си рекол сам со себе – со оваа прачка што ја добив!

Си отишол дома и удрил со прачката наземи и му се преставило се што беше посакал. Кога виде жената му, на чудо беше станала и го прашала од кај ја добил таа прачка. Тој му кажал со ред како беше ја добил, и од тој ден веќе почнал да се обогатуа. Се што да му потребаше, ќе удрел со прачката наземи, и веднаш ќе му се преставеше пред нив.

Поминало некое време, и откако се виде во таа убаина, посакал да го вика царо на гости.

– Жено – је рекол на жената си – јас сум сторил ниет да го викам царот на гости за да види и да се вчудовиди.

– Море, седи си мадру, бре мажу – му рекла – не ти треба да го викаш царот, оти ќе ти завиди на тоа што имаш и можеш некое зло да ти донеси, и после пишман да бидиш.

– Е, толку знаиш ти – је рекол – царот мене зијан ќе ми сторел, ич тоа што не било, да биди!

Не послушајќи сиромаио жената си, го канил царо на гости една вечер. Царо на чудо беше станал со тој сиромав за ошто да го кани, бидејќим је многу сиромав. На сето тоа, царо си зел своја вечера и му отишол кај сиромаио на гости, само и само да не му скрши ат’рот на еден раја свој, при се што е сиромав.

– Го пречекал сиромаио со се срце и го курдисал в одаја да седи. Лаф-муабет, лаф-муабет сиромаио праел со царо што баеги време поминало, дури и му се пријало на царот и му забележал за да ставит да вечераат, оти му се јадело.

– Пеки, честити царе – му рекол – сега ќе ставам и сичко е готоо. Жено мори, ја подај ми прачката – је рекол на жената – и ајде да се стави вечерата.

Му подала жената му прачката, и тој удрил наземи, откако рекол да се стави от сите убаиње, што и у царот не беше ’и имало.

Коа беше видел царот тоа чудо, си рекол сам во себе:

„Што беше ова чудо големо што имал овој сиромав, оваа прачка! Ја ја клавам в рака ја друго чаре не бидуа!“

Така мислејќим си во себе царо, викнал еден од чоадарите свој и го натерал да појди надвор, та да најди една прачка иста како таа и со некој маривет да му ја менил на сиромаиот и да му ја земит царот. Донесол чоадарот друга прачка и со усул му ја менил, та му ја украде негоата, и откако поседоа уште малку, си ошол царо дома.

Зел прачката сиромаио утрото и удрил наземи за да му излезит нешто што му требало. Удрил еднаш, немало да излезит нешто, удрил двај, триј, немало ништо.

– Оф, мори домаќинко – је рекол на жената си – прачката не ме слуша, што би овој ал?

– Ејди домаќине, ами коа ти велев јас да не го викаш царот на гости! Ете што ти стори царот, ја, трчи кај царо да му ја сакаш, да белки ќе ти ја даит.

Отрчал сиромαιο кај царо и му ја посакал прачката.

– „Затоа ме викна на гости – му рекол царот – за арамија да ме изваиш? Крши си глаа, магаре, надвор, оти сега ќе те клаам во валака, да те бијам по нозе!

Коа чул тие зборои сиромαιο од царо, се уплашил и нога за нога си отишол дома. Ете ти го пак сиромав, страден за една корка леб. Коа се виде страден, му текнало да појди кај царот на чучурлигите, да му се моли да му дајт нешто за живеење. Отивајќи тамо, свикал на вратата, и излегол царот на чучурлигите.

– Што има нешто, бре пријателе – го прашал – што викаш по мене?

– При животта твоја, честити царе, нема ништо, илја прачката што ми ја даде ти – ми ја украде царо, коа го викав на гости, и сега сум на голема мака, Те молам, честити царе, ако не ми даиш нешто друго за да си живеам малку пораат?

– Е, ај ќе ти даам едно магаренце, со него да си носиш дрва и секое дупнуање со стапчето кај газо, се ќе ти сери по еден алтан, и ете ти живот лесен да си живеиш.

Го зел магарето и откоа му поблагодарил, си дошол дома, и секое буцнуање со стапчето околу газо, се по еден алтан му сереше. И така сиромαιο пак си најде колајо да си живее раат за до некое време.

Го дупна грео еднаш, ќе го носи магарето на пазар за да го коа. Жената му не го пуштала, арно ама тој не ја послушал и отишол на лазар, та кондисал кај некој анџија и налбат. Со прво слегуање од магаре, го викнал налбатино да му го коа, и откога му го коа, го дупнал магарето околу газо и му пострало еден алтан, си го зел одземи, та му го дал на налбатино за коањето да си запри и кусуро да му врати. Коа видел тоа нешто налбатино, срце беше го ватило за тоа магаре да му го клаит в рака. Откоа беше се наплатиле, си го врзал сиромαιο магарето в ан, му дал троа сено да јади, и тој тргнал по чаршија да си купуа што му треба за дома. Тамам нашол време налбатино за да му го мени магарето со едно прилично на негоото влакно. Откоа си свршил работа, сиромαιο си отишол дома. Едно го видела жената му магарето, и го познала оти не јет тоа.

– Море домаќине бре – му рекла како уплашена – ами магарето ти е менето, бре!

– Како ми е менето – је рекол – ич можи тоа да биди! Ја чекај да го дупнам околу газо, да да видиш, жено, оти ќе ми посери алтан.

Коа го дупнал, ни алтан, брате, му постра, ни ти па лепешка! Откоа го дупнал многу пати, се уверил оти не ет тоа магаре, и му отишол кај налбатино да му го сака, арно ама ни магаре зеде, ами уште котек беше ти јал од налбатино и си дошол дома плачејќи.

Седе некое време, што седе, и пак му појде кај царот од чучурлигите да го моли. Склука, свика на портата од царот, и едно чу, царот излегол да види кој е.

– Пак ти ми дојде, пријателе – му рекол – аир абер, што мака имаш нешто?

– Голема мака имам, честити царе – му рекол – отидов на пазар да си го коам магаренцето, и ми го мени налбадино, страден сум сега за леб, Те молам, честити царе, пак да ми даиш нешто за да живеам пораат.

– Е, немам друго што да ти даам, пријателе, од колку овој топуз што ќе ти го даам – му рекол. – Појди му кај царо и удри го топузо наземи силно, ќе излезат од него тројца Арапи, многу страшни и ќе ти сакаат заповед што да праат, и ти заповедај му да го ватат царот и да му ја сакаат прачката. Дури да не ти ја даат, да не го пушташ. После појди му кај налбадино и од него земи си магаренцето и ој си дома, да уште еднаш да се не лажиш за да страдаш.

Го грабнал топузот сиромαιο и му отишол кај царот, го удрил топузот одземи, и излегле три Арапи и го грабнале царот да го мачат. На страа згора царот му ја дал прачката и се куртулисал. Оттука му ошол кај налбадино и нему му го зел магарето, и еве ти го сиромαιο се стори пак побогат од царот.

КОГА САКАА И ЖЕНИТЕ ДА БИДАТ ВО ЦАРЦКИ МАСЛААТ, КАКО ШТО СЕ И МАЖИТЕ

Во старо време во некоја царштина завиделе жените од големците, поддупнати од самата царица, да даат еден арзоал на царо да се клаат и жените на царцки маслаат, и тие да повелаат народо, да бидат садријазами, паши, кајмаками, кадии и што има друго што имаат мажите прао, и жените да го имаат. Собирајќи царицата од сите големци жените, отворија еден женцки мезлич да сакаат тоа прао што го имаат и мажите. Тек, чифт, една едно рекла, друга друго, дури дошле сите во еден збор и напраиле еден арзоал, та го дале на царо да му сакаат праото.

Едно го зел арзоалот и едно го пеал, се насмеал на глупавштината од жените. Се собрал мезличот и му го пеал царо арзоало од жените, што го дале да сакаат праото.

– Ее, мезлич-алаари, што велите на овој женцки арзоал, каков карар да му даиме?

Коа чул мезличот арзоало што пишуало, и зборо од царо, се позамислиле малце и почнале да си дава секој кому како му вакал умо. Еден му рекол да му се даи праото на жените, чунки самата царица тоа нешто го сакала; друг рекол да му се даат, ама не токмо со мажите, ами помалце; трекио рекол да не му се даа прао на жените да повелаат, чушш ќе му се затвориле куќите. И така сие мезлич карар најде да му се даат на жените праото, чунки тоа нешто сакала и самата царица и не требало ат'ро да је се излезе.

Откоа му ја зел мислата царот од мезлично, му рекол:

– Арно мунасип вие најдовте, мезлич-алаари, за жените да бидат на царцки маслаат, како што сте и вие, арно ама мене не ми ваќа умо да можат тие да докрепат царсто. За да ве уверам оти жените не се да повелаат царсто, ами да повелаат челад и куќа (за така Госпо ’и надарил, пријатели мој), еве што сум измислил јас: да напраам еден маривет на жените наши, та да се остаат од таа севда што ја имат. Ќе му напраам еден сандак многу убав и во сандакот ќе затворам еден буљбуљ, та ќе му го даиме, кај што се собрани, да го држат пред нив, ич да не о отворот. Ако дотраат три дни да не го отворот, мутлак ќе му даам и ним слобода да бидат големи и тие како вас; а пак ако го отворот и го испуштат буљбуљот, нема да му даам правина. Не веруам јас да дотраат нашите жени и кој да се друзи, да не отворот, чунки жените св ќерки од баба Ева, што не додржа Божјата заповед кога ја кладе во рајо. Ете од тоа поеќе јас веруам, зашто жените не можат да држат нешто што је скришно.

На тоа згора мезличо му одобри тоа нешто на царо и царо на часо нарачал еден сандак многу убав да му напраат, и затворил еден буљбуљ натре, та му го пратил со еден голем чоек на жените и му кажал како да им речи чоeko.

– Заповедајте вие, жени, овој ковчег од царо со вермано што ќе бидите и вие како што се мажите; ама до три дни да не го отварате и вермано да не го земате; на трекио ден да го отворите и, што ќе ви вели вермано, тоа да праите и да бидите.

Така му рекол чоeko на жените и му го остаил сандако пред нив и си ошол. Коа видоа жените сандако и чуја збороите од царо, голема радос сторија задека царо ќе им даат верман за и тие да бидат големи царцки луѓе како што се мажите.

– Е, е, видовте, мори сестрици, коа ви велев јас, оти треба да даиме еден арзоал на царо, да ни даат и нам прао, како и на мажите што му дал? Ете како добивме и ние прао и да бидиме и ние на царцки маслаат! Ете што рекле стари: Ако плачи детето, ќе му даат мајка му боска; а ако не плачи – не му дава и три дни и три ноќи да не посака.

– Вистина така је, честита царице – је рекле друзите – ако не плачит детето, нема мајка му да му даи да цица. Арно је што добивме верман, честита царице; ами кој ќе траи до три дни да го изваиме од сандаков и тогај да го пеиме? Ај ако је кабил, честата царице, да го отвориме сандако и само да о видиме златнио верман и да не го пеиме.

– Чини, сестрици – му рекла царицата – да го видиме, ама да не го пеиме, оти не чини да не послушаме од царо заповеста што ни заповедал.

На тоа згора го отворила капако царицата од сандако! Туху, коа видоа тоа нешто, останаа со зинати усти да се чуда што ’и нашло.

– Лелех, мори сестрвди, што грепса сторивме, буљбуљо го испуштивме, што бил клаен во сандако од царо, немало верман ами буљбуљ имало, ами сега као да праиме? – му рекла царицата.

– Као ќе праиме? Дури је брго, да купиме еден буљбуљ и да го затвориме во сандако, та ни лук си јал, ни лук си мирисал. Ете така да напраиме, честита царице – је рекле друзите.

И брго-брго пратиле да купат еден буљбуљ; арно, туку дури да купат друг буљбуљ 'и бастисал еден царцки чоек и не могле да донесат друг буљбуљ, и му го нашол сандако празен, та 'и зел и 'и однесол пред царо и пред мезличо.

– Еј, честита царице и вие сите пашици – им рекол царо – дали олкуа ви је вашето царцко послушание, што ви нарачав да не го отворате сандако за до три дни?! Дали вака ќе крепите царцките скришни работи што ќе ви идат коа ќе се сторите садријазами и друзи царцки големци? Вие нити еден ден не докрегоште една кришна работа, ами како ќе крепите со годиње? Ете како не рекол Госпо да бидат жените садријазами и други главатарии на едно царсто ја, ами Госпо – сполај му! – си наредил работата со ред да му оди: мажите 'и наредил за цареи и паши, а жените 'и наредил да бидат домаќинки да гледаат куќа и да гледаат челада, а не да бидат садријазамки и не знам што. Ај сега ојте си, која од кај сте дошле, и бидете домаќинки, а не садријазамици, и остајте не нам мажите да се мачиме со царштината, и коа ќе дојди некоја нужда, да си тураме крвта; а пак вие да си седите раат дома.

Кога чуја тие зборои жените од царот, си наведоа глаите и си отидоа по дома да си бидат домаќинки и ден-денеска. Ошто многу грешаја и се устраија, не им текна уште еднаш да посакаат да бидат садријазамки и друго ништо.

Коа видоа мезличот тој маривет од царо, што беше му го направила на жените, беа се зачудиле и тогај дури беа поверуале оти жените не се што да држат скришни царцки и домаќинцки работи.

Вистина је за веруање зборо што го рекле стари за жените оти се; долгокоси, краткоумни.

